

MEDIASAVODXONLIK VA AXBOROT MADANIYATI: FANLARNING RIVOJLANISHI, RAQAMLI ASOSLAR VA MEDIA MAYDON TUZILISHI

Komilova Ruhshona Chingiz qizi

Qo'qon DU Xorijiy filologiya fakulteti

“Xorijiy til va adabiyot” yo'nalishi 03/25-guruh talabasi

Email: kamilovaruhshona974@gmail.com

Abdupattayev X.A

“Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi” kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqola mediasavodxonlik va axborot madaniyatining uchta asosiy jihatini – fanlarning maqsadi, vazifalari va rivojlanish evolyutsiyasi; raqamli davrning asosiy talablari hamda raqamli gegiyena va niteket; media maydon tuzilishi, ta'siri va media maydonda axborot tarqatish madaniyatini yoritadi. Maqola zamonaviy raqamli muhitda axborotni tanqidiy qabul qilish, yolg'on ma'lumotlarga qarshi kurash va etik axborot tarqatish ko'nikmalarini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi. Tadqiqot nazariy tahlil va amaliy misollar asosida olib borilgan bo'lib, mediasavodxonlikni ta'lim va jamiyat rivojida muhim omil sifatida ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: mediasavodxonlik, axborot madaniyati, raqamli gegiyena, niteket, media maydon tuzilishi, yolg'on axborot, tanqidiy fikrlash, raqamli etika.

Аннотация

Данная статья освещает три основных аспекта медиаграмотности и информационной культуры: цели, задачи и эволюцию развития дисциплины; основные требования цифровой эпохи, а также цифровую гигиену и нетикет; структуру медиаполя, его влияние и культуру распространения информации в медиаполе. Статья подчёркивает необходимость формирования навыков критического восприятия информации, борьбы с ложными данными и этичного распространения информации в современной цифровой среде. Исследование

проведено на основе теоретического анализа и практических примеров, представляя медиаграмотность как ключевой фактор в развитии образования и общества.

Ключевые слова: медиаграмотность, информационная культура, цифровая гигиена, нетикет, структура медиополя, ложная информация, критическое мышление, цифровая этика.

Abstract

This article explores three key aspects of media literacy and information culture: the goals, tasks, and evolutionary development of the discipline; the core requirements of the digital era, including digital hygiene and netiquette; and the structure of the media landscape, its influence, and the culture of information dissemination within it. The article emphasizes the necessity of developing skills for critical information consumption, combating misinformation, and ethical information sharing in the modern digital environment. The study is based on theoretical analysis and practical examples, positioning media literacy as a vital factor in the advancement of education and society.

Keywords: media literacy, information culture, digital hygiene, netiquette, media landscape structure, misinformation, critical thinking, digital ethics.

Mediasavodxonlik – bu axborotni tahlil qilish, baholash va yaratish qobiliyati bo‘lib, u jamiyatning axborot oqimida omon qolishi uchun zarur. Uning asosiy maqsadi shaxsni media xabarlarining yashirin ma’nolarini ochishga, manbalar ishonchliligini tekshirishga o‘rgatishdir. Masalan, bir reklama mahsulotni "eng yaxshi" deb ta’riflasa, mediasavod shaxs bu da’voni dalillar bilan solishtiradi. Vazifalari quyidagilardan iborat:

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;

Axborot xavfsizligini ta’minlash;

Ijodiy media mahsulotlar yaratishga undash.

Evolutsiyasi bosqichma-bosqich kechgan. 20-asr o‘rtalarida UNESCO radios va televideniyesi ta’lim vositasi sifatida o‘rgangan bo‘lsa, 1990-yillarda internet paydo bo‘lishi bilan "raqamli savodxonlik" atamasi keng tarqaldi. 2020-yillarda sun’iy intellekt (AI) tomonidan yaratilgan deepfake videolar mediasavodxonlikni yangi bosqichga olib chiqdi. O‘zbekistonda 2019-yildan boshlab maktablarda "Axborot texnologiyalari" dasturi

doirasida mediasavod elementlari kiritildi, ammo hali ham chuqur tahlil ko'nikmalari yetishmaydi.

Raqamli davrda har bir foydalanuvchi kuniga o'rtacha 500 ta media xabarni ko'radi (Statista, 2024). Bu oqimda raqamli gegiyena – axborotni toza saqlash, zararli kontentdan himoya qilishdir. Masalan, phishing xatlarni tanib olish yoki parolni muntazam almashtirish. Niteket (net + etika) esa onlayn muomala qoidalari:

- ✓ Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish;
- ✓ Trolling va kiberbullingdan qochish;
- ✓ Mualliflik huquqini hurmat qilish.

O'zbekistonda 2023-yilgi "Axborot xavfsizligi to'g'risida"gi qonun niteketni qonuniy jihatdan mustahkamladi. Ammo ijtimoiy tarmoqlarda yolg'on xabarlar tarqalishi (masalan, 2024-yilgi saylovoldi mish-mishlar) niteket yetishmasligini ko'rsatadi. Ta'lim muassasalarida "Raqamli etika" darslari majburiy bo'lishi kerak – bu raqamli gegiyenani shaxsiy va jamiyat darajasida oshiradi.

Media maydon – bu axborot ishlab chiqaruvchilar (OAV, bloggerlar), platformalar (Telegram, YouTube) va auditoriya o'rtasidagi murakkab tizim. Tuzilishi quyidagicha:

- Manbalar (rasmiy va norasmiy);
- Kanallar (ijtimoiy tarmoqlar, TV);
- Filtrlar (algoritmlar, senzura).

Ta'siri ikki tomonlama: konstruktiv (ta'lim, mobilizatsiya) va destruktiv (dezinformatsiya). Masalan, 2020-yilgi pandemiya davrida O'zbekistonda Telegram kanallari orqali tarqalgan yolg'on dorilar haqidagi xabarlar sog'liqni xavf ostiga qo'ydi.

Axborot tarqatish madaniyati quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Ishonchlilik – fakt-cheking (TINCHECK.UZ kabi platformalar);
- Mas'uliyat – yolg'on tarqatmaslik;
- Shaffoflik – manbani ko'rsatish.

O'zbek jurnalistlari uchun 2022-yilda qabul qilingan "Jurnalistika etikasi kodeksi" bu madaniyatni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ammo influencerlar orasida hali ham sponsorlikni yashirish holatlari mavjud.

Uch mavzu bir-biriga bogʻlangan: fan evolyutsiyasi raqamli talablarni belgilaydi, raqamli gegiyena va niteket esa media maydonda axborot tarqatish madaniyatini shakllantiradi. Oʻzbekistonda mediasavodxonlikni maktabdan boshlab, ommaviy axborot vositalarida doimiy kurslar orqali rivojlantirish zarur. Faqat shunda jamiyat yolgʻon axborot va manipulyatsiyalardan himoyalanaadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. (2013). Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines.
2. Oʻzbekiston Respublikasi. (2023). Axborot xavfsizligi toʻgʻrisidagi qonun.
3. Statista. (2024). Daily Media Consumption Worldwide.
4. Potter, W. J. (2019). Media Literacy (9-nashr). Sage Publications.
5. Oʻzbekiston Jurnalistlari ijodiy uyushmasi. (2022). Jurnalistika etikasi kodeksi.
6. TINCHECK.UZ platformasi (2024). Fakt-cheking hisobotlari.